

بررسی نقش روحانی مدرسه در تربیت اجتماعی و دینی دانش‌آموزان

زهره ناطق^۱

آنیل حسینی^۲

چکیده

مقاله حاضر با عنوان بررسی نقش روحانی مدرسه در تربیت اجتماعی و دینی دانش‌آموزان، تدوین یافته، از آنجایی که در نظام تعلیم و تربیت اسلامی، اهداف آموزشی تنها محدود به انتقال دانش نظری نیست، بلکه پرورش باورهای دینی، اخلاقی و اجتماعی نسل آینده نیز در شمار اهداف اساسی قرار دارد نقش نهادهای علمی مانند مدارس و کارکنان آن سهم عمده‌ای در این امر دارند. اخیراً با حضور لاب و روحانیون در مدارس این نقش بیشتر نمود عینی پیدا کرده است؛ روحانی مدرسه به عنوان حلقه اتصال نهاد دین با محیط آموزشی، نقشی کلیدی در تقویت هویت دینی و اجتماعی دانش‌آموزان ایفا می‌کند. در دهه‌های اخیر، اجرای طرح‌هایی مانند طرح امین و طرح هجرت به منظور تعمیق باورهای دینی، ترویج سبک زندگی اسلامی و مشارکت روحانیون در مدارس، مسیر مؤثری برای تحقق این هدف بوده‌اند. روحانی مدرسه در قالب طرح‌های امین و هجرت، نه تنها نقش یک مروج دینی، بلکه به عنوان مربی تربیتی و عامل انسجام فرهنگی در مدرسه عمل می‌کند و با پیوند زدن ارزش‌های اسلامی با نیازهای اجتماعی دانش‌آموزان، بستری مطمئن برای تربیت نسلی متعهد، مسئول و دین‌مدار فراهم می‌سازد.

کلیدواژه: روحانی مدرسه، تربیت دینی، دانش‌آموزان، مربی، طرح امین، طرح هجرت.

^۱. کارشناسی ارشد علوم حدیث، سطح سه تفسیر و علوم قرآنی، معاون پژوهش حوزه علمیه فاطمه الزهرا (س) مرند.

^۲. کارشناس حقوق، طلبه سطح ۲ حوزه علمیه فاطمه الزهرا (س) مرند.

مقدمه:

نظام تعلیم و تربیت هر جامعه‌ای بازتابی از ارزش‌ها، باورها و چشم‌انداز فرهنگی آن جامعه است. در جامعه اسلامی، تربیت دینی و اجتماعی دانش‌آموزان نه تنها وظیفه‌ای تربیتی، بلکه رسالتی فرهنگی و تمدنی تلقی می‌شود؛ زیرا نوجوانان امروز، پایه‌گذاران هویت دینی و اجتماعی فردای کشورند. بر این اساس، آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، با تأکید بر پیوند علم و دین، تلاش دارد تربیتی همه‌جانبه و متعادل مبتنی بر آموزه‌های اسلام را در مدارس محقق سازد. در این میان، حضور چهره‌هایی مانند روحانیون در محیط مدرسه، که هم حامل دانش دینی و هم دارای پایگاه سنتی در فرهنگ اسلامی‌اند، می‌تواند نقش کلیدی در تحقق این اهداف ایفا کند. با همین رویکرد، طرح‌هایی مانند «طرح امین» و «طرح هجرت» طراحی و اجرا شده‌اند تا از ظرفیت علمی، فرهنگی و تبلیغی روحانیون در مسیر تربیت دینی و اجتماعی نوجوانان بهره‌برداری مؤثر صورت گیرد. طرح امین، با هدف استقرار روحانیون به‌عنوان مربیان تربیتی در مدارس، تلاش می‌کند پاسخ‌گوی نیازهای معنوی و پرسش‌های اعتقادی دانش‌آموزان باشد و در کنار برنامه‌های درسی رسمی، به تعمیق باورهای دینی و ارتقاء بینش فرهنگی دانش‌آموزان کمک کند. روحانیون در این قالب، دیگر صرفاً نقش مبلغ را ندارند، بلکه به‌عنوان راهبر تربیتی، همراه دانش‌آموزان در فرآیند رشد و انتخاب سبک زندگی دینی و مسئولانه هستند. در کنار آن، طرح هجرت با محوریت فعالیت‌های جهادی، فرهنگی و عمرانی با مشارکت دانش‌آموزان و هدایت روحانیون، زمینه‌ای عملی برای تربیت اجتماعی نوجوانان فراهم می‌سازد. همکاری فعال دانش‌آموزان در فعالیت‌های گروهی، تعامل با جامعه و تجربه‌های عینی از خدمت‌رسانی، بستری مؤثر برای نهادینه‌سازی ارزش‌هایی چون تعاون، مسئولیت‌پذیری، همدلی و نوع‌دوستی ایجاد می‌کند. روحانی مدرسه در این فرآیند نه تنها نقش الگوی دینی، بلکه نقش تسهیل‌گر اجتماعی را نیز بر عهده دارد¹.

¹. نیک‌نژاد، الگوی مدرسه اسلامی با تأکید بر نقش مربی دینی، ص 89

با وجود ظرفیت‌های مثبت این دو طرح، چالش‌هایی نیز وجود دارد؛ از جمله عدم آموزش مهارت‌های ارتباطی کافی به روحانیون برای تعامل با نسل نوجوان، نبود سازوکار دقیق ارزیابی اثرگذاری، و گاهی فاصله میان محتوای دینی ارائه‌شده و نیازهای فکری و روحی دانش‌آموزان. با این حال، تجربه اجرای این طرح‌ها در برخی مناطق کشور، به‌ویژه در مدارس حاشیه‌نشین یا مناطق کم‌برخوردار، نشان داده است که حضور مستمر و فعال روحانی مدرسه می‌تواند به شکل‌گیری هویت دینی، اصلاح رفتارهای فردی و اجتماعی، و افزایش مشارکت دانش‌آموزان در فعالیت‌های فرهنگی مدرسه منجر شود¹.

از این رو، پژوهش حاضر با هدف تحلیل نقش و کارکرد روحانی مدرسه در چارچوب طرح‌های امین و هجرت، به بررسی میزان تأثیر این حضور در تربیت دینی و اجتماعی دانش‌آموزان می‌پردازد. فهم صحیح از این نقش و تبیین نقاط قوت و ضعف موجود، می‌تواند زمینه‌ساز تقویت سیاست‌گذاری‌های تربیتی و بهبود کیفیت اجرای طرح‌های فرهنگی در مدارس گردد؛ چرا که روحانی مدرسه، اگر به درستی هدایت و پشتیبانی شود، می‌تواند پلی میان ارزش‌های دینی و زیست تربیتی نسل آینده جامعه اسلامی باشد.

از پیشینه مطالعاتی مقاله حاضر می‌توان به مقالات زیر اشاره کرد:

مقاله نقش روحانی مدرسه در تربیت دینی دانش‌آموزان اثر خدیجه باقری و فاطمه نجفی، مقاله تحلیل راهبردی طرح امین در مدارس کشور از مریم آیتی، بررسی تأثیر حضور روحانیون در مدارس بر تربیت اخلاقی دانش‌آموزان از محمد داوودی، نقش طرح هجرت در مسئولیت‌پذیری اجتماعی دانش‌آموزان از محمد فاضلی، ارزیابی کارآمدی طرح امین در نهادهای سازی ارزش‌های اسلامی در مدارس از حسین عباسی، وجه تمایز این مقاله با مقاله‌های دیگر این است که در بررسی آثار و پژوهش‌های پیشین مرتبط با موضوع نقش روحانی مدرسه در تربیت دانش‌آموزان، مشاهده می‌شود که اغلب مقالات منتشرشده تمرکز محدودی بر یکی از ابعاد تربیتی داشته‌اند

¹. شریفی، تحلیل محتوای برنامه‌های فرهنگی دینی مدارس متوسطه، ص 102

و عمدتاً رویکردی توصیفی به خود گرفته‌اند. بسیاری از این مطالعات، یا صرفاً به نقش روحانیون در تقویت باورهای دینی دانش‌آموزان پرداخته‌اند، یا تنها به تحلیل یک‌جانبه طرح‌هایی نظیر امین یا هجرت بسنده کرده‌اند، بی‌آنکه این دو طرح را در کنار هم و به‌صورت مکمل در فرآیند تربیت جامع دانش‌آموز تحلیل کنند. این در حالی است که پژوهش حاضر با رویکردی تحلیلی و مسئله‌محور، کوشیده است نقش روحانی مدرسه را در ابعاد مختلف تربیت اجتماعی و دینی به صورت هم‌زمان مورد ارزیابی قرار دهد. نکته متمایز این تحقیق آن است که از بررسی صرف ساختار و محتوای طرح‌ها فراتر رفته و عملکرد خود روحانی به‌عنوان یک عامل انسانی و تربیتی کلیدی را در مرکز تحلیل قرار می‌دهد. همچنین، در حالی که مقالات پیشین عمدتاً به دستاوردهای نظری و کلی بسنده کرده‌اند، این پژوهش با نگاهی نقادانه و کاربردی، چالش‌های اجرای این دو طرح در سطح مدرسه را واکاوی کرده و تلاش دارد با توجه به اقتضائات فرهنگی، نسلی و منطقه‌ای، راهکارهایی متناسب برای تقویت اثرگذاری روحانی مدرسه در تربیت نسلی مسئول، مؤمن و اجتماعی ارائه دهد. از سوی دیگر، این تحقیق با تلفیق دو رویکرد «طرح امین» و «طرح هجرت» در یک چارچوب پژوهشی واحد، به بررسی هم‌افزایی این دو طرح پرداخته و در صدد است نشان دهد که چگونه ترکیب ظرفیت‌های تبلیغی، ارتباطی و جهادی روحانی مدرسه می‌تواند فرآیند تربیت دینی و اجتماعی را از سطح تئوری به تجربه‌های زیسته و عملی نزدیک کند. این ترکیب و نگاه کل‌نگر، در کمتر پژوهشی به‌طور هم‌زمان مورد توجه قرار گرفته است. به همین دلیل، مطالعه پیش رو می‌تواند گامی نو در جهت ارتقای سیاست‌گذاری تربیتی در نظام آموزش و پرورش کشور محسوب شود.

در این مقاله به این سؤال پرداخته شده است که نقش روحانی مدرسه در تربیت اجتماعی و دینی دانش‌آموزان

چیست؟

الف: مفهوم شناسی:

1 - روحانی:

واژه «روحانی» از ریشه‌ی عربی «روح» گرفته شده و در زبان فارسی به صورت صفت به کار می‌رود. در لغت‌نامه‌ها، «روحانی» به معنای «نسبت‌داده‌شده به روح»، «وابسته به روح و معنویت» و «دارای صفات معنوی» آمده است. در فرهنگ معین، روحانی به کسی اطلاق می‌شود که «متعلق به روح، معنوی و قدسی» است و در برخی منابع، به «کسی که با امور معنوی و دینی سر و کار دارد» نیز تعبیر شده است.¹ در اصطلاح رایج در جامعه اسلامی ایران و بسیاری دیگر از جوامع مسلمان، «روحانی» به فردی اطلاق می‌شود که تحصیلات دینی و حوزوی دارد و به‌صورت رسمی یا غیررسمی در حوزه تبلیغ، تعلیم، تفسیر، فتوا، امامت، یا ارشاد مردم به امور شرعی و اخلاقی فعالیت می‌کند. روحانیان در واقع نمایندگان رسمی یا مردمی دین در میان مردم محسوب می‌شوند و اغلب دارای لباس خاص (عمامه و عبا) هستند که نماد جایگاه علمی، دینی و اخلاقی آنان است.²

در نهادهای آموزشی، «روحانی مدرسه» به روحانی‌ای گفته می‌شود که در کنار وظایف دینی و تبلیغی، نقش مربی تربیتی و فرهنگی را نیز ایفا کرده و با حضور در مدرسه، به هدایت اعتقادی، اخلاقی، و پاسخ‌گویی به سؤالات شرعی و تربیتی دانش‌آموزان می‌پردازد.

2- تربیت :

واژه «تربیت» در لغت به معنای پرورش، رشد دادن، نشو و نما دادن و هدایت مرحله‌به‌مرحله انسان یا موجود زنده به سوی کمال است.

تربیت دینی به مجموعه فعالیت‌ها، روش‌ها و فرآیندهایی گفته می‌شود که به رشد، شکوفایی و نهادینه‌سازی باورهای دینی، اخلاقی و معنوی در فرد منجر می‌شود؛ به‌گونه‌ای که شخص، دین را به عنوان راه و سبک زندگی پذیرفته و به احکام، اخلاق و اعتقادات آن پایبند گردد. تربیت دینی شامل آموزش اصول اعتقادی (توحید، نبوت،

¹. معین، لغت‌نامه معین، ص 581

². مهدوی‌کنی، نقش نهاد روحانیت در آموزش و پرورش، ص 34

نظارتی و ارزیابی عملکرد روحانیان، فراهم کردن آموزش‌های تخصصی مرتبط با روان‌شناسی تربیتی و فنون ارتباط با نوجوانان، و ارائه امکانات لازم از جمله راهکارهای عملی در این زمینه است.¹

از سوی دیگر، باید توجه داشت که روحانی مدرسه، به عنوان یک عضو تیم تربیتی مدرسه، نیازمند تعامل و هماهنگی مستمر با معلمان، مدیران و سایر مربیان است. آموزش و پرورش باید فضایی فراهم آورد تا این تعامل سازنده و مثبت، به شکل رسمی و غیررسمی در روند برنامه‌ریزی و اجرای فعالیت‌های مدرسه جاری شود. نبود این هم‌افزایی، می‌تواند منجر به تشتت وظایف و ضعف در اثرگذاری تربیتی شود. در نهایت، جایگاه روحانی مدرسه در عصر حاضر، نیازمند تطبیق و به‌روزرسانی مستمر با تحولات فرهنگی، اجتماعی و فناوری است. روحانیان موفق کسانی هستند که علاوه بر آگاهی عمیق دینی، از دانش‌های نوین تربیتی بهره‌مند بوده، به ابزارهای ارتباطی دیجیتال مسلط باشند و بتوانند با بهره‌گیری از روش‌های خلاقانه و جذاب، حضور خود را در زندگی روزمره دانش‌آموزان تثبیت کنند. به طور خلاصه، جایگاه روحانی مدرسه در ساختار تربیتی آموزش و پرورش، به عنوان حلقه اتصال میان آموزه‌های دینی، تربیت اخلاقی و مهارت‌های اجتماعی، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. کارکردهای متنوع روحانی مدرسه که از جنبه‌های معرفتی، تربیتی، هویتی، مشاوره‌ای و فرهنگی تشکیل شده‌اند، اگر به شکل هماهنگ و هدفمند مورد توجه قرار گیرند، می‌توانند تأثیرگذاری بسیار چشمگیری در تربیت نسلی متعهد، مسئول و پویا داشته باشند. در عین حال، رفع چالش‌های موجود و تقویت زیرساخت‌های لازم برای حمایت از این نقش، شرط لازم تحقق اهداف عالی نظام آموزش و پرورش دینی و اجتماعی کشور است.²

طرح هجرت و امین فرصت تجربه عملی و کاربردی برای دانش‌آموزان فراهم می‌کند که یادگیری‌های دینی و اخلاقی را به مرحله عمل برسانند. تقویت روحیه مسئولیت‌پذیری، ایجاد نشاط و همبستگی، مشارکت در

¹. حسینی، طرح امین؛ الگوی عملیاتی تربیت دینی در مدرسه، ص 61

². داوودی، بررسی اثربخشی حضور روحانیون در مدارس از منظر دانش‌آموزان و معلمان، ص 90

فعالیت‌های گروهی، انسجام اجتماعی و همدلی میان دانش‌آموزان و مربیان ثمره این طرح‌ها بوده و پیوندهای مدرسه را با جامعه اسلامی مستحکم‌تر ساخته و آموزه‌های دینی را در متن زندگی اجتماعی تبیین می‌کند.

نتیجه‌گیری:

تحلیل نقش روحانی مدرسه در فرآیند تربیت اجتماعی و دینی دانش‌آموزان نشان می‌دهد که حضور این عنصر فرهنگی-تربیتی در محیط مدرسه، به‌ویژه در چارچوب طرح‌هایی چون «امین» و «هجرت»، می‌تواند آثار عمیق و ماندگاری بر شکل‌گیری هویت دینی، تقویت مهارت‌های اجتماعی، و اصلاح رفتارهای فردی و جمعی دانش‌آموزان برجای بگذارد. در جامعه‌ای مانند ایران که دین و فرهنگ، بنیان هویتی مشترکی دارند، روحانی مدرسه نه تنها در نقش مبلغ دینی، بلکه به‌عنوان یک مربی تربیتی و الگوی رفتاری نیز ایفای نقش می‌کند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که طرح امین، با تمرکز بر حضور ثابت روحانیون آموزش‌دیده در مدارس، توانسته در بسیاری از موارد، پاسخگوی نیازهای معنوی نسل نوجوان باشد و در تلطیف فضای مدرسه، تقویت معنویت، ارتقاء انس با قرآن و نماز، و پاسخ به شبهات اعتقادی مؤثر واقع شود. روحانیان موفق در این طرح، با ارتباط‌گیری هوشمندانه، زبان نسل نوجوان را فهمیده و از قالب‌های گفتاری رسمی فاصله گرفته‌اند و بیشتر در قالب مربی، مشاور و همراه ظاهر شده‌اند.

از سوی دیگر، طرح هجرت نیز توانسته از رهگذر فعالیت‌های عملی، گروهی و جهادی، ارزش‌های اجتماعی اسلام نظیر تعاون، مسئولیت‌پذیری، همیاری، خدمت‌رسانی و ایثار را در دانش‌آموزان نهادینه سازد. روحانیون در این طرح با ایفای نقش الهام‌بخش، موجب مشارکت فعال نوجوانان در فعالیت‌های عمرانی و فرهنگی مدارس یا مناطق محروم شده و زمینه‌ای برای تجربه عینی تربیت اجتماعی فراهم کرده‌اند. با وجود این، اجرای این دو طرح در برخی موارد با چالش‌هایی همچون نبود آموزش‌های تخصصی کافی برای روحانیون در زمینه روان‌شناسی

تربیتی و ارتباط با نوجوانان، نبود ارزیابی علمی مستمر، ضعف در تأمین زیرساخت‌های فرهنگی و مالی، و گاه مقاومت ضمنی بدنه آموزشی مدارس مواجه بوده است. این موانع می‌تواند نقش مؤثر روحانی مدرسه را کمرنگ و محدود سازد و موجب گسست میان نیت اولیه و نتایج عملی شود.

مساله جدید این پژوهش بر آن است که روحانی مدرسه، اگر با آموزش‌های جدید، توانمندسازی مستمر، تعامل هماهنگ با مدیران و معلمان، و حمایت‌های محتوایی و ساختاری همراه شود، می‌تواند یکی از مؤثرترین عوامل در پیشبرد اهداف تربیت دینی و اجتماعی در مدرسه باشد. همچنین، ترکیب آموزه‌های دینی با فعالیت‌های مشارکتی اجتماعی و استفاده از ابزارهای جذاب و متناسب با نیازهای نسل جدید، می‌تواند کارآمدی طرح‌های فرهنگی-تربیتی را دوچندان نماید. بر همین اساس، پیشنهاد می‌شود که سیاست‌گذاران آموزشی کشور، ضمن حفظ اصل حضور روحانی در مدرسه، در جهت ارتقاء مهارت‌های ارتباطی، شناخت روان‌شناسی نسل نوجوان، و ارائه الگوهای خلاق تبلیغی به روحانیون گام بردارند. در نهایت، باید اذعان کرد که تربیت اجتماعی و دینی دانش‌آموزان، یک فرآیند پیوسته، دقیق و چندلایه است که نیازمند مشارکت هماهنگ خانواده، مدرسه، نهاد دین و جامعه است. در این میان، اگر روحانی مدرسه به‌درستی در جایگاه خود قرار گیرد، می‌تواند یکی از ستون‌های محکم تربیت نسلی دیندار، مسئول و پویا در جامعه اسلامی آینده باشد.

فهرست منابع:

- 1 اسلامی، ابوالفضل (۱۳۹۷). «بررسی نقش روحانی مدرسه در کاهش ناهنجاری‌های رفتاری دانش‌آموزان». مجله تعلیم و تربیت دینی، ۵(۲)، ۷۸-۵۵.
- 2 افروز، غلامعلی (۱۳۹۱). روان‌شناسی تربیتی اسلامی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- 3 آقابابایی، حسین (۱۳۹۲). آسیب‌شناسی تعلیم و تربیت دینی در مدارس. تهران: پژوهشگاه مطالعات آموزش و پرورش.

- 4 آیتی، مریم (۱۳۹۶). «تحلیل راهبردی طرح امین در مدارس کشور». نشریه چشم‌انداز آموزش دینی ایران
- 5 باقری، خدیجه؛ نجفی، فاطمه (۱۳۹۷). «نقش روحانی مدرسه در تربیت دینی دانش‌آموزان». فصلنامه مطالعات راهبردی تعلیم و تربیت اسلامی
- 6 حسینی، محمد (۱۳۹۳). طرح امین؛ الگوی عملیاتی تربیت دینی در مدرسه. قم: مرکز تربیت مربی عقیدتی.
- 7 خالقی، محمد (۱۳۹۱). مدیریت فرهنگی در مدرسه اسلامی. تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی.
- 8 داوودی، محمدرضا (۱۳۹۵). «بررسی اثربخشی حضور روحانیون در مدارس از منظر دانش‌آموزان و معلمان». فصلنامه تعلیم و تربیت اسلامی، ۲(۱)، ۳۵-۶۲.
- 9 رضایی، علی (۱۳۹۸). نظام تربیتی اسلام و نقش روحانیت در آن. قم: بوستان کتاب.
- 10 سازمان بسیج دانش‌آموزی (۱۳۹۴). مجموعه اسناد و گزارش‌های طرح هجرت. تهران: معاونت فرهنگی بسیج.
- 11 سازمان تبلیغات اسلامی (۱۳۹۲). راهنمای اجرای طرح امین. تهران: دفتر برنامه‌ریزی فرهنگی.
- 12 شریفی، نرگس (۱۳۹۵). «تحلیل محتوای برنامه‌های فرهنگی دینی مدارس متوسطه». فصلنامه مطالعات تربیتی اسلامی
- 13 طباطبایی، محمدحسین (۱۴۰۰ق). المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱. قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- 14 عباسی، زهرا (۱۴۰۰). مبانی تربیت دینی کودکان و نوجوانان. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
- 15 فاضلی، محمد (۱۳۹۰). «تحلیل جامعه‌شناختی طرح هجرت و اثر آن بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی نوجوانان». پژوهشنامه تعلیم و تربیت فرهنگی اجتماعی

- 16 قاسمی، مهدی (۱۳۹۶). مدرسه، دین، جامعه؛ بررسی نقش عوامل دینی در تربیت نوجوان. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- 17 قرائتی، محسن (۱۳۹۰). نقش نماز در تربیت نسل جوان. قم: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
- 18 گلزاری، حسن (۱۳۹۴). روان‌شناسی رشد با تأکید بر دیدگاه اسلامی. تهران: سمت.
- 19 محقق داماد، مصطفی (۱۳۸۶). تربیت اخلاقی در آموزش و پرورش اسلامی. تهران: نشر علوم اسلامی.
- 20 مطهری، مرتضی (۱۳۸۷). تعلیم و تربیت در اسلام. تهران: صدرا.
- 21 معین، محمدفرید (۱۳۷۵). لغت‌نامه معین. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- 22 موسوی، محمدباقر (۱۳۹۹). فرآیند هدایت تربیتی با تأکید بر تربیت دینی. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- 23 مهدوی‌کنی، محمدرضا (۱۳۹۸). نقش نهاد روحانیت در آموزش و پرورش. تهران: نشر معارف.
- 24 مهدی‌پور، سید علی (۱۳۹۸). «نقش روحانی مدرسه در شکل‌گیری هویت دینی دانش‌آموزان». فصلنامه پژوهش‌های اسلامی در تعلیم و تربیت
- 25 نیک‌نژاد، علی‌اکبر (۱۳۹۴). الگوی مدرسه اسلامی با تأکید بر نقش مربی دینی. قم: مرکز پژوهش‌های تربیتی صدرا.
- 26 واعظی، محمود (۱۳۹۳). اخلاق در مدرسه. قم: مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ره)